

DE ONZE-LIEVE-VROUW- TER-SNEEUWVIJK

BRUSSEL, STAD VAN KUNST EN GESCHIEDENIS

Coördinatiecomité

Ariane Herman, Kabinet van de Minister-Voorzitter
Muriel Muret, Manoëlle Wasseige, dienst Monumenten en Landschappen

Tekst en iconografie

v.z.w. Association du Patrimoine artistique

Dankbetuigingen

Met veel dank aan mevrouw Simons,
archivaris bij het Stadsarchief Brussel

ILLUSTRATIES

b = bovenaan; o = onderaan; m = midden; l = links; r = rechts

Stadsarchief Brussel : 2 (b), 5 (o), 8 (m-h), 9, 10 (b), 11, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23 (h), 24 (b), 30, 31 (b-r), 32 (m); Koninklijke Bibliotheek, Prentenkabinet : 3, 4 (h), 5 (b), 6 (b-h), 7 (b), 8 (b); Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, Brussel (© ACL) : 1, 2 (h), 4 (b), 7 (m-h), 10 (h), 13; Marcel Vanhulst, Brussels Hoofdstedelijk Gewest : 23 (b), 24 (o), 25, 26, 27, 28, 29, 31 (b-l-m), 32 (b) en omslagfoto

INLICHTINGEN

De wijk is bereikbaar via trams 92-93-94, bussen 65-66
en de metrostations Kruidtuin, Madou en Park

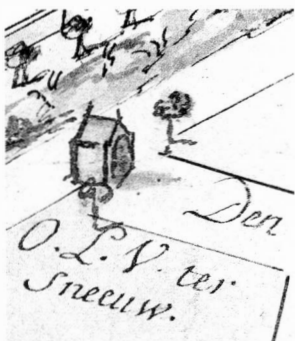
Illustratie rechter pagina :

Het Barricadenplein, tekening uit een schetsboek van Paul Delvaux.

DE ONZE-LIEVE-VROUW- TER-SNEEUWVIJK

De Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwkapel	2
De verstedelijking in het begin van de 19de eeuw	6
Verfraaiing en sanering.....	9
De Société anonyme du Quartier Notre-Dame-aux-Neiges.....	11
Het voormalig Koninklijk Circus	17
De Parlements galerij	18
De Koninklijke Baden	18
Het Eden Theater.....	19
Het Ministerie van Spoorwegen, Post, Telegrafie en Zeevaart	20
Het aandeel van de 20ste eeuw.....	21
Een stedenbouwkundig geheel dat bewaard moet blijven.....	24
EEN WANDELING	25

De kleine, bescheiden Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwkapel gaf haar naam aan de wijk. Detail van een plan van Brussel uit de 18de eeuw.

De Schaarbeeksepoort aan de binnenzijde van de ommuring, rechts de contouren van Brussel, tekening van Cantagallina.

DE ONZE-LIEVE-VROUW-TER-SNEEUWWIJK

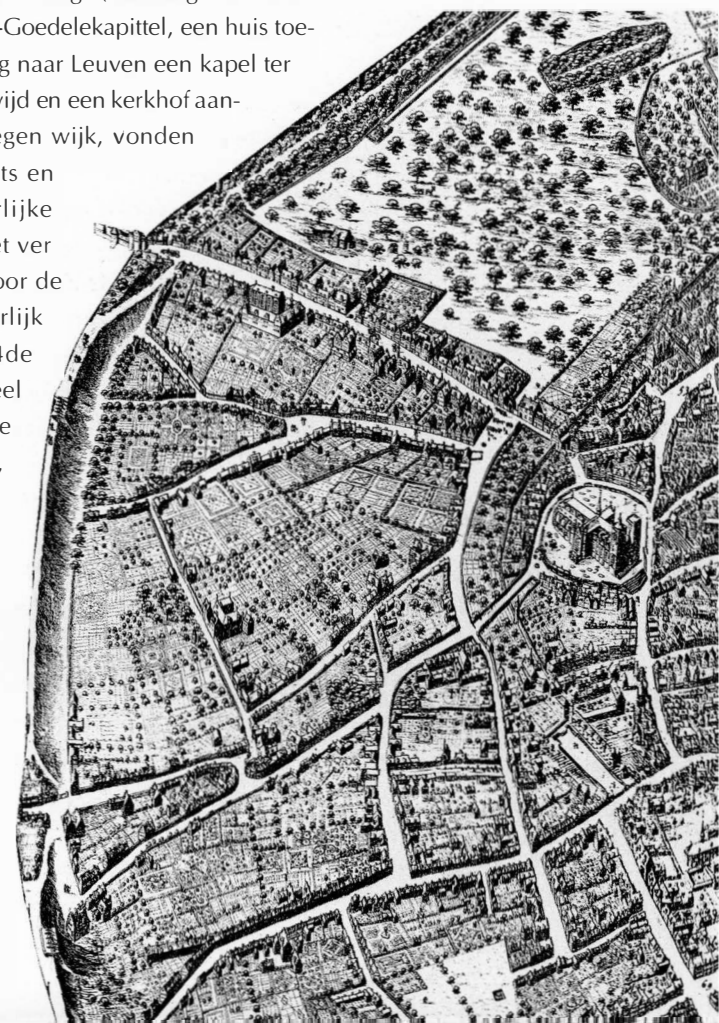
DE ONZE-LIEVE-VROUW-TER-SNEEUWKAPEL

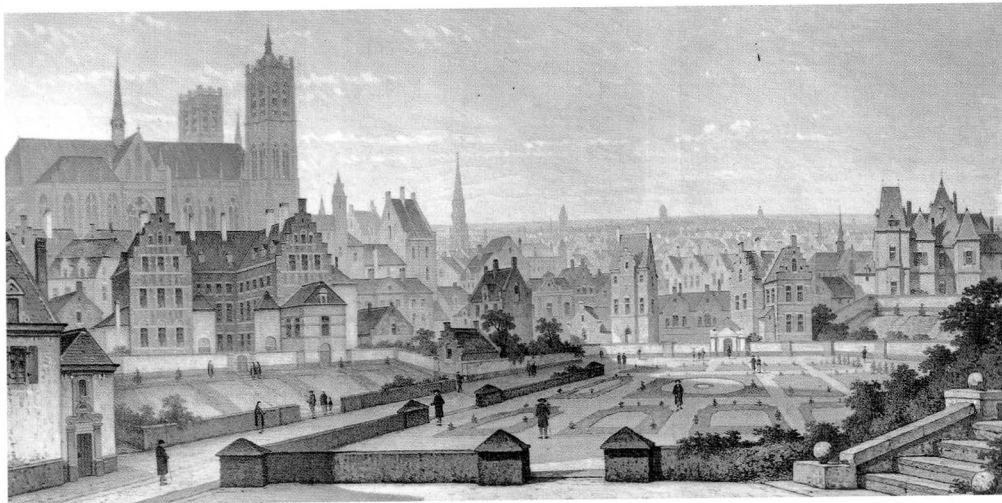
De oudste herinneringen aan de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuw wijk zijn zoals het landschap dat we stilaan ontwaren doorheen de neerdwarrelende vlokken van een kristallen bol: ver, ontoegankelijk, fragmentair maar gehuld in een poëtische waas die ze aan haar wonderbaarlijke naam te danken hebben. Die naam is afkomstig van een kapelletje dat oorspronkelijk hoog en droog te midden van velden of bossen stond, buiten de eerste, 13de-eeuwse stadsommuring. Niet Sint-Goedele maar de Heilige Patrones met haar witte mantel van sneeuw die, zo ze men, in de 6de eeuw de plaats zou hebben aangewezen waar de Santa Maria Maggiore in Rome moest worden gebouwd, werd hier, iets buiten de stad, om hulp gevraagd. Ze gaf haar naam aan de weg, nadien de straat en ten slotte ook de wijk die naar de kapel leidde.

Net zoals de tuinen van het Hertogelijk paleis (het huidige park van Brussel) was dit vrij sterk beboste deel van de stad een overblijfsel van het oude Zoniënwoud, dat aanvankelijk tot aan de stadspoorten reikte. Stilaan begonnen zich hier boom- en wijngaarden te ontwikkelen. De benaming *den alboem* uit 1256 wijst op het bosrijke karakter van het gebied en een akte uit 1344

vermeldt “tweeënzestig wijngaarden die hoger dan de Quackelborne (Kwartelfontein) liggen”. De Kwartelstraat vormde de westelijke grens van dit gebied extra-muros, de weg naar Leuven voorbij de Treurenbergpoort bakende het aan zuidelijke kant af, langs de tuinen van het Hertogelijk paleis. Vóór de Treurenbergpoort, op de Veemarkt of Leuvense Markt die langs de omgrachte omwallingen liep, ontwikkelde zich stilaan een beestenmarkt. Iets verderop, langs de weg naar de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwkapel, ook wel weg naar Schaarbeek genoemd, kreeg de “Bonifantenstichting” (stichting voor arme kinderen) verbonden aan het Sint-Goedelekapittel, een huis toegelid. In 1368 werd aan de weg naar Leuven een kapel ter ere van de Heilige Antonius ingewijd en een kerkhof aangelegd. Hier, in deze wat afgelegen wijk, vonden pestlijders hun laatste rustplaats en werden ze in 1555 in afzonderlijke *Pesthuysens* ondergebracht, niet ver van de nieuwe ommuringen. Door de aanleg van de tweede, uitzonderlijk lange stadsomwalling in de 14de eeuw maakte de wijk immers deel uit van de stad. Ondanks de vele huizen die er gebouwd werden, had ze evenwel nog niets van haar landelijk karakter verloren. De wegen bleven van aarde en het duurde tot 1647 eer de weg naar de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwkapel werd geplaveid. Het plan van Deventer uit 1554, dat van Braun en Hogenberg uit 1572 en Martin de Tailly uit 1640 bevestigen dit blijvend groene karakter. De straat die vanuit de Schaarbeeksepoort

Algemeen beeld van de wijk in de 17de eeuw, naar het plan van Martin de Tailly, 1640.

De tuinen van het Oratorianenklooster in schuin perspectief, naar het plan van Martin de Tailly door Charles-Léon Cardon omstreeks 1892, kabinet van de burgemeester in het stadhuis van Brussel.

vertrok, Ezelweg genaamd, kruiste de Aardeweg en Kwartelstraat maar ook de Speldenstraat, die de heuvel opliep, naar de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwkapel.

In de wijk vestigden zich verschillende religieuze instellingen, alle omgeven door uitgestrekte tuinen en boomgaarden. Aan hun rust kwam een einde toen de protestanten tijdens de godsdienstoorlogen van de 16de eeuw de kloosters wilden opheffen, zoals later ook keizer Jozef II en de Franse revolutionairen zouden doen. Bovendien stond er in de wijk een molen die buskruit fabriceerde, niet ver van de ommuringen en de Leuvensepoort. In 1574 wilde de dronken zoon van de eigenaar het goedje eens uitproberen en liet de molen en de opslagplaats voor buskruit in een aanpalende toren in de lucht springen. De explosie was verschrikkelijk, ze beschadigde de ommuringen en verwoestte de schouwen, daken en vensters van zo'n tweehonderd naburige huizen. Ook het Dominicaner- en Sint-Elisabethklooster en de glasramen van de Sint-Goedelekerk ondervonden schade van de ontploffing en bovendien vielen er zeven dodelijke slachtoffers. Het einde van de heerschappij van Filips II en de komst van de aartshertogen Albrecht en Isabella, na Alexander Farneses herovering van Brussel op de protestanten, luidde een periode van vrede in en de komst van nieuwe religieuze instellingen. In 1616 vroeg de uit Frankrijk afkomstige en in Antwerpen gevestigde

De watertoren bij de Leuvensepoort voorzag de bovenstad van water.

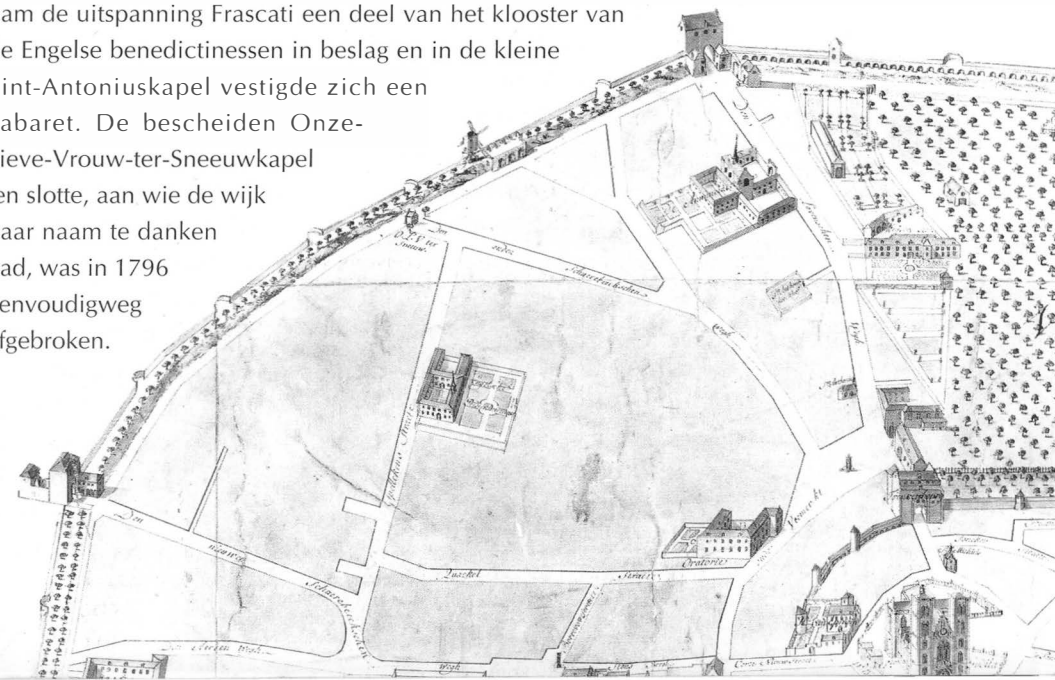
annunciaten toestemming om zich in Brussel te komen vestigen. Ze kochten een groot stuk grond tussen de Leuvenseweg en de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwstraat en begonnen onmiddellijk met de bouw van een kapel, die de aartshertogen in 1627 inwijdde. In 1650 vestigden de oratorianen zich eveneens in de wijk. In de 18de eeuw lieten ze een imposant gebouwencomplex optrekken aan het Leuvenseplein, waar de gracht nog maar onlangs gedempt was. De Engelse benedictinessen, die door de protestanten uit hun land verjaagd waren en in 1594 hier aankwamen, leefden aanvankelijk in Vilvoorde. Ook zij kochten een terrein in de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwwijk, meer bepaald in de Speldenstraat, waar ze in 1777 een nieuw kloostercomplex lieten bouwen. Deze uitgestrekte kloosterdomeinen met tuinen zijn nog duidelijk zichtbaar op een kaart van het einde van de 18de eeuw. Het Annunciatenklooster was één van de gemeenschappen die keizer Jozef II nutteloos achtte en ophief. De andere werden tijdens de Franse Revolutie in beslag genomen, als nationaal goed verklaard en verkocht aan particulieren. De religieuzen restte niets anders dan elders een onderkomen te vinden. In 1785 namen cavaleristen hun intrek in het klooster van de annunciaten, na 1794 werd dat van de oratorianen in gebruik genomen als hospitaal. Later, in het begin van de 19de eeuw, nam de uitspanning Frascati een deel van het klooster van de Engelse benedictinessen in beslag en in de kleine Sint-Antoniuskapel vestigde zich een cabaret. De bescheiden Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwkapel ten slotte, aan wie de wijk haar naam te danken had, was in 1796 eenvoudigweg afgebroken.

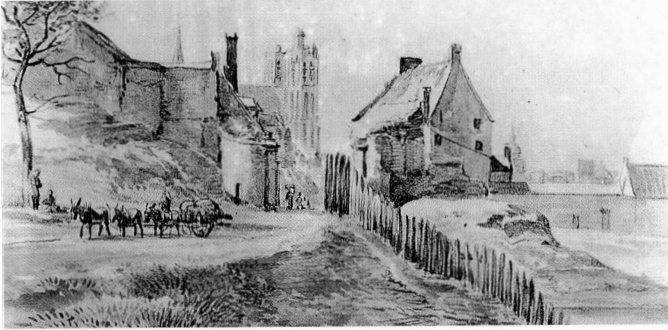
Deze grafsteen bevond zich in de kapel van het Annunciatenklooster, samen met enkele schilderijen van Rubens en De Crayer.

Algemeen beeld van de wijk volgens een 18de-eeuws plan uit het einde van het Ancien Régime. Tussen 1672 en 1675 werd de ommuring versterkt met zware bastions die nadien van geen nut meer bleken te zijn.

In 1782 werd de afbraak van de poorten gedecreteerd.

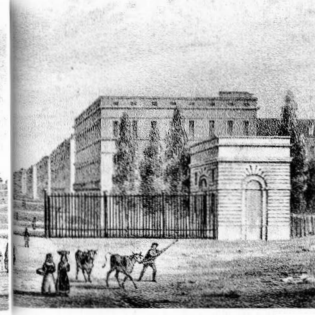
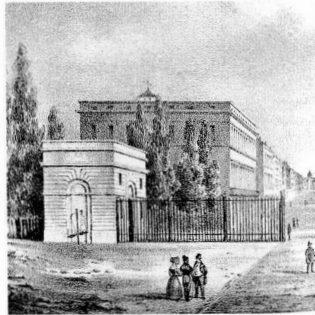
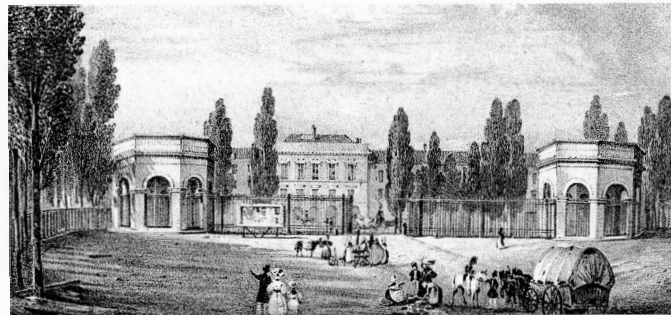
De voormalige Schaarbeeksepoort na haar afbraak in 1783, getekend door Vitzthumb omstreeks 1820.

DE VERSTEDELIJING IN HET BEGIN VAN DE 19DE EEUW

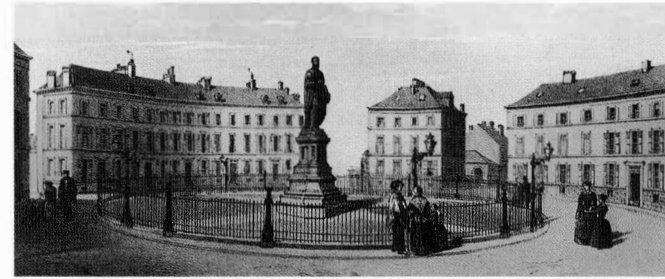
Eeuwenlang bleef de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwwijk nagenoeg onveranderd. In de jaren 1820, tijdens het Hollands Regime, werd de wijk echter opgeschrikt door uitbreidingen en ingrijpende wijzigingen. Hoewel de stadsommuring in 1672 nog met bastions was verstevigd, bleek ze al vlug niet meer op te kunnen tegen de moderne krijgskunst. In 1782 werd de afbraak van de versterkte poorten gedecreteerd, die in de loop van de daaropvolgende jaren plaatsvond. Vervolgens beval Napoleon in 1810 de ontmanteling van de omwallingen. En daarmee verdween ook het grillige, pittoreske reliëf aan de rand van de stad, de opgehoogde grachten en bastions die veelvuldig zijn afgebeeld op oude voorstellingen. Alles werd met de grond gelijk gemaakt en in een eerste fase heringericht als park.

In 1818 schreef de Brusselse Regentenraad een wedstrijd uit om op deze plaats brede ringlanen rond de stad aan te leggen. Ingenieur Jean-Baptiste Viquain werd tot winnaar uitgeroepen

De octrooipaviljoenen van de Leuvensepoort, in 1823 opgetrokken aan de ringlanen.

De octrooipaviljoenen van de Schaarbeeksepoort, in 1828 gebouwd door architect Nicolas Roget bij de aanleg van de ringlanen. Na de opheffing van het octrooirecht in 1860 werden ze afgebroken.

Het Barricadenplein, een ontwerp van Jean-Baptiste Viquain, uitgevoerd door Nicolas Roget in 1824, lithografie van A. Canelle.

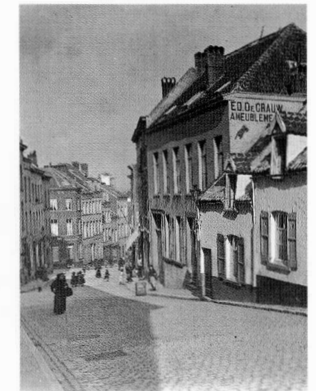
en leidde de werken vanaf het daaropvolgende jaar. De Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwwijk breidde hierdoor in oostelijke richting uit en werd afgebakend door een brede laan en door verschillende rechtlijnige straten die onderling verbonden waren door het grote, ronde Oranjeplein, een van aanleg opmerkelijk eenvoudige ruimte, bebouwd met identieke constructies. Het plein was waarschijnlijk voltooid in 1824 naar plannen van architect Nicolas Roget. Enkele jaren later werd het herdoopt tot Barricadenplein, ter herinnering aan de gebeurtenissen van 1830. Een van de straten die erop uitliep was de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwstraat, ter hoogte van de huidige Omwentelingsstraat. De ringlanen werden eveneens verkaveld en beplant met een dubbele rij bomen. De Schaarbeekse- en Leuvensepoort ten slotte kregen elegante octrooipaviljoenen van de hand van stadsarchitect Nicolas Roget.

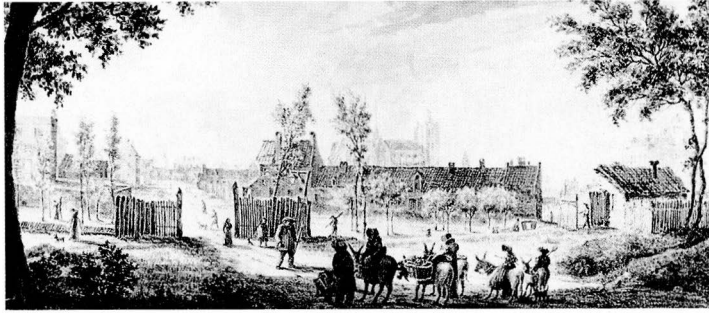
Aan het andere uiteinde van de wijk legde het stadsbestuur vanaf 1821 een rechte weg aan, pal in het verlengde van de Koningstraat, die langs de westkant van het park van Brussel liep. Deze brede straat was verbonden met de nieuwe ringlanen

De Schaarbeeksestraat vormde de westelijke grens van de wijk; in de verte links het voormalige Sint-Janshospitaal.

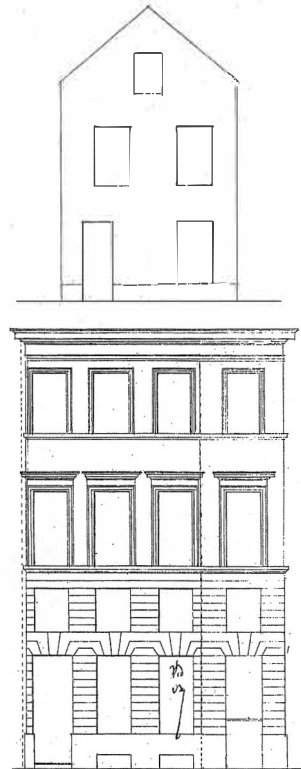
De oude huizen in de Vesaliusstraat, uitlopend in de nieuwe Koningstraat.

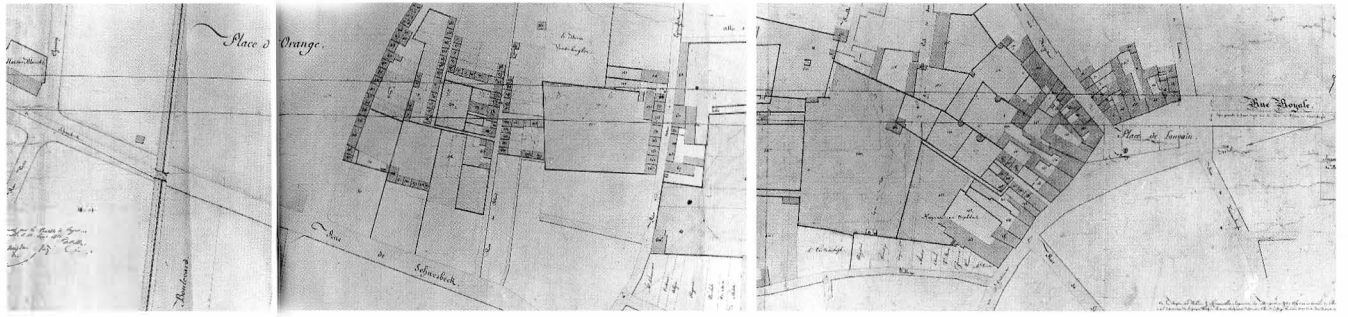
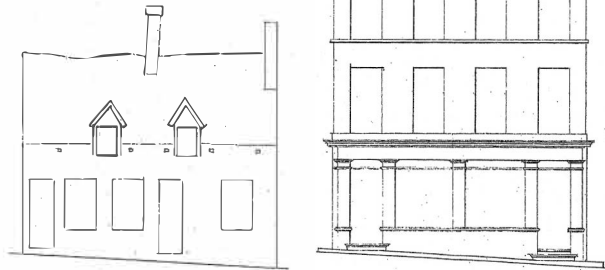

Het doortrekken van het tracé van de Koningstraat. Uitzicht vanaf de Schaarbeeksepoort, tekening van Vitzthumb.

Op basis van de bouwaanvragen kunnen we ons een idee vormen hoe de huizen in de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwwijk er moeten hebben uitgezien voor en na hun verbouwingen in de jaren 1830-1840.

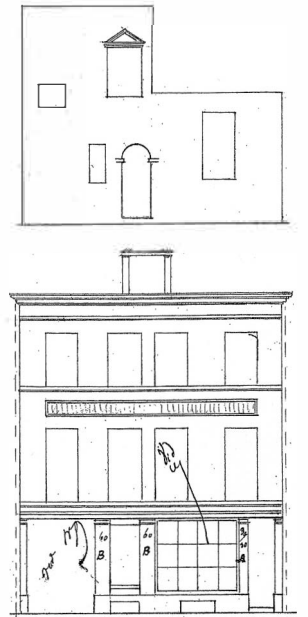
ter hoogte van de Schaarbeeksepoort. Daarbij liep ze dwars door de oude tuinen van de wijk en kruiste ze de Speldenstraat en enkele impassen. In totaal waren er zo'n vijftigtal onteigeningen voor nodig. Ook het klooster van de oratorianen verdween, net zoals de woningen bovenaan het Leuvenseplein en vooraan en rond de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwstraat. Langs de nieuwe verbinding werden brede huizen in neoclassistische stijl opgetrokken, met sober lijstwerk en schijnvoegen. Schilder François-Joseph Navez, een leerling van David, bezat er verschillende panden waaronder zijn eigen woning-atelier. De nieuwe constructies stonden in schril contrast met de oude huizen in de naburige straten. Maar stilaan werden ook die aangepast aan de stijl van toen, zoals blijkt uit de aanvragen voor een bouwvergunning. De puntgevels in zichtbare baksteen en natuursteen verdwenen langzamerhand uit het straatbeeld om plaats te ruimen voor bepleisterde en wit beschilderde gevels met eenvoudige kroonlijst, zoals de laatste mode voorschreef.

Ontwerp voor de verlenging van de Koningstraat in Brussel uit 1821.

VERFRAAIING EN SANERING

Na de Onafhankelijkheid mocht de burgerij zich verheugen over de moderne allures die Brussel aannam. Zowat overal vonden sanerings- en verfraaiingswerken plaats om van de stad een "echte hoofdstad" te maken. In de Vijfhoek verschenen de Sint-Hubertusgalerijen, de Bortiergalerij en de Magdalenamarkt, het Sint-Jansplein en de Zuidstraat en werd de Nieuwstraat verlengd. Doel was licht en lucht te laten doordringen in de dichtbevolkte, ongezonde wijken maar ook een nieuwe, welstellendere bevolking aan te trekken die de stadskas kon helpen spijzen. Langzamerhand begon het nationaal bewustzijn vorm te krijgen, wat zich bijvoorbeeld uitte in een passie voor monumenten en een voorliefde voor de Nationale Geschiedenis. Dit hartstochtelijk patriotisme, dat zijn inspiratie in de 16de-eeuwse geschiedenis zocht, resulteerde onder meer in het oprichten van het beeld van Vesalius te midden van het Barricadenplein en dat van de graven van Egmont en Hoorn op de Grote Markt. Het middendeel van de nieuwe Koningstraat was aan westelijke zijde onbebouwd en nam de vorm aan van een plein, het zogenaamde Panoramaplein (tegenwoordig Congresplein). Van hieruit had men een schitterend uitzicht op Brussel en omgeving, vereeuwigd in de gedichten van Gérard de Nerval. Voor vele Brusselaars, die in één van de vele tavernes in de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwwijk hun dorst kwamen laven, was deze plaats dan ook een ideale eindbestemming voor hun wandelingen. Ter nagedachtenis van de Onafhankelijkheid en het Congres, de grondlegger van de twintig jaar jonge

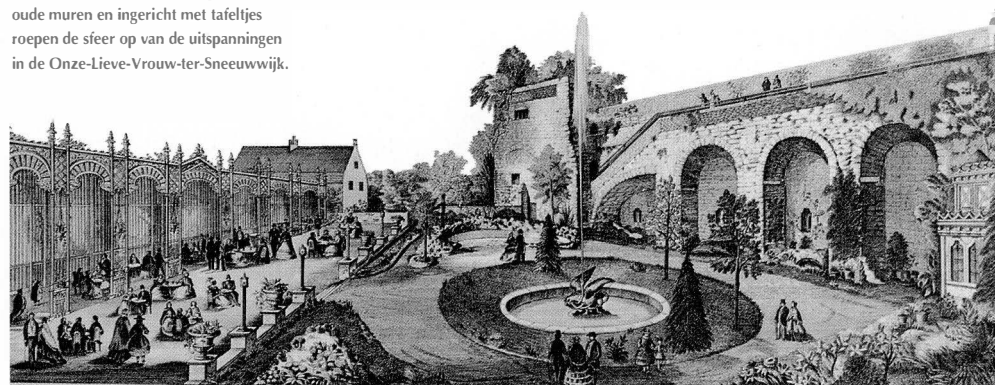

De Congresszuil, Panoramaplein.

Belgische staat, besloot het Parlement in 1850 op deze plaats de Congresszuil op te richten. Joseph Poelaert (de architect die later ook het Brussels Justitiepaleis zou ontwerpen) kreeg de leiding over de werken, voor de beelden van het monument werd beroep gedaan op Eugène Simonis. Eerst bouwde Poelaert twee constructies langs de zijanten van het plein, ter omkadering van het monument dat zich tegen de horizon aftekende. Het geheel werd ingewijd in 1859, op het ogenblik dat Jean-Pierre Cluysenaar plannen tekende voor een overdekte markt onderaan het plein. Zijn project betekende het einde voor enkele dichtbevolkte en beruchte straatjes en impassen langs de Kwartelstraat en het begin van de sanering van de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwijk langs westelijke rand. Stedenbouwkundige operaties alleen volstonden evenwel niet om deze volkse steegjes te doen verdwijnen. Elders in de stad

Jardins napolitains à Bruxelles, lithografie van de gebroeders Carbote, 1866.

Deze "Italiaanse" tuinen, omgeven door oude muren en ingericht met tafeltjes roepen de sfeer op van de uitspanningen in de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwijk.

doken er nieuwe op en de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwijk vormde daarop geen uitzondering. In de loop der jaren nam de bevolking er bovendien steeds maar toe. De landelijke uitspanningen uit het begin van de eeuw moesten plaats ruimen voor alsmear meer overbevolkte impassen die alle beschikbare gronden in beslag namen. Niet dat de wijk geen burgerwoningen telde of straten en impassen waar ambachtstlui of brave wasvrouwen woonden, maar ze had ook haar rosse buurten. Victor Hugo, die aan het Barricadenplein leefde, woonde er slechts op enkele stappen van maar ook de voorstellingen van Félicien Rops en het sarcasme van Baudelaire vonden hun inspiratie in deze oorden des verderfs, die door de Onze-Lieve-Vrouw met haar witte mantel der liefde werden bedekt.

DE SOCIÉTÉ ANONYME DU QUARTIER NOTRE-DAME-AUX-NEIGES

Volkse straatjes en stegen met de grond gelijk maken en de vlak bij het Parlement en de Congresszuil gelegen wijk saneren en verfraaien stonden vanaf 1860 bovenaan op de prioriteitenlijst. "Eens zal deze schandelijke beerput moeten verdwijnen" antwoordde Charles Rogier, wiens beeld ooit nog op het voornameste plein van de wijk zou prijken, op een interpellatie in de Senaat door de toekomstige koning Leopold II. Aan projecten geen gebrek, alleen de middelen ontbraken om ze uit te voeren. De plannen van Antoine Trappeniers en H. Hendrickx uit 1860 en Victor Besme uit 1862 stelden brede straten voor en zelfs een Paleis voor Schone Kunsten in de as van de Congresszuil maar behielden een deel van de bestaande wegen en bebouwing. Het project van Joseph Hoste, dat gepubliceerd werd in 1868, was ambitieuzer en wilde de grond nivelleren, een tracé volgens dambordpatroon aanleggen en de wijk volledig heropbouwen. Het was dit ontwerp dat in 1874 door de stad werd aangenomen, onder de krachtige impuls van burgemeester Jules Anspach en met behulp van het plan

Vignet van het *Maison de Paris*, Kwartelstraat, porseleinkaart.

ANTOINE MENNESSIER
(Antwerpen 30 maart 1838 -
Carcassonne 17 juni 1890)

Antoine Mennessier, die een opleiding aan de Academie van Brussel had genoten, begint zijn carrière op een ogenblik dat het eclectisme in de architectuur overheerst. Uit zijn –overigens erg uiteenlopende– productie zal dan ook een grote stijldiversiteit blijken.

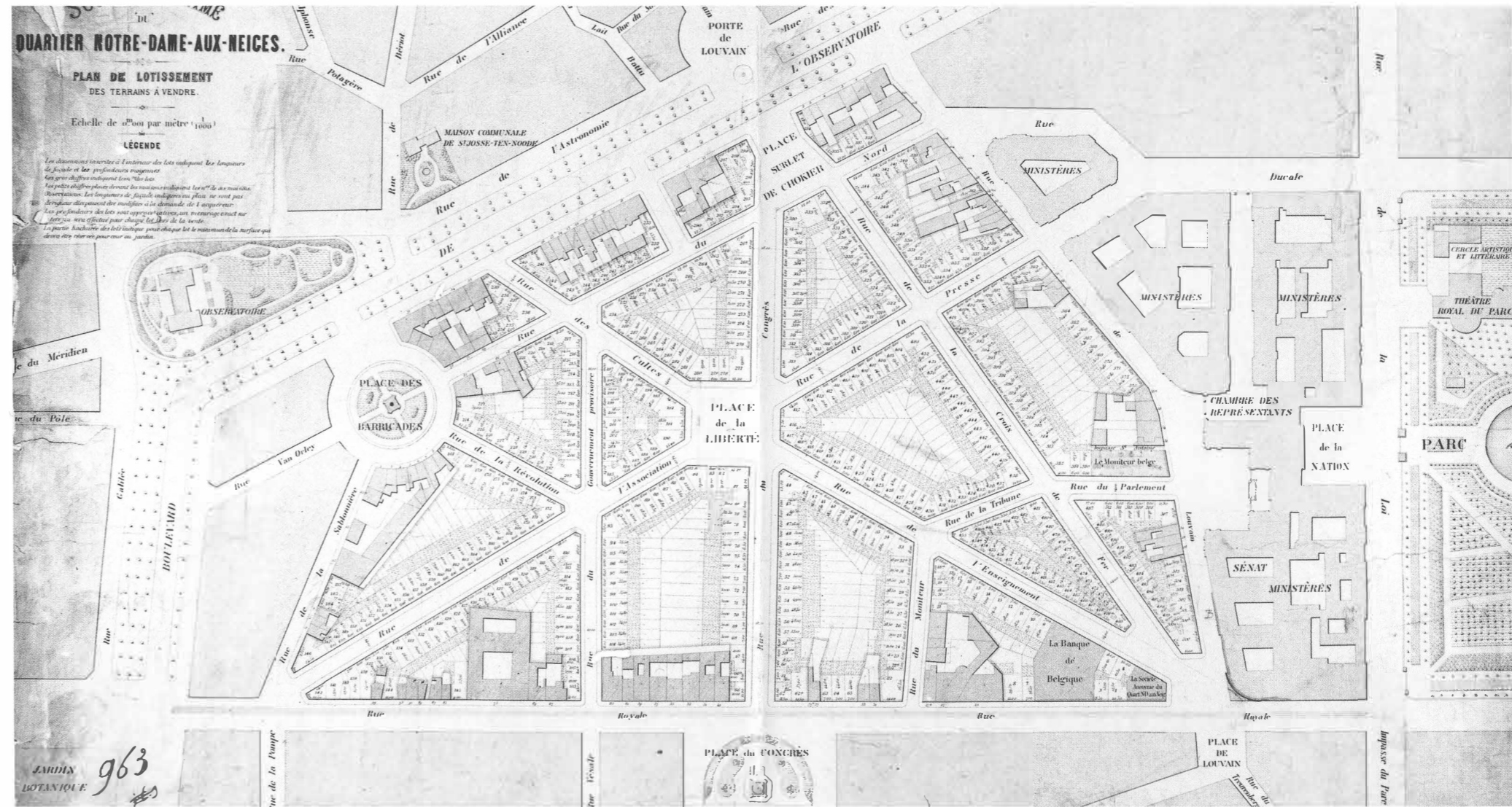
Zijn eerste bekende werken bevinden zich in Sint-Joost-ten-Node : een (verbouwde) pand voor een wijnhandelaar aan de Leuvensesteenweg nr. 200, een imposant herenhuis in opdracht van baron de Mesnil uit 1868-1869 in de Koningsstraat nrs 292-298, dat sterk geïnspireerd is op het palazzo Farnese en de huizen in de Poststraat nrs 48 tot 54.

In 1870 maakt hij onder meer ontwerpen voor een overdekte markt, een beglaasde passage en voor de Warmoesberg. In 1873 tekent hij ook plannen voor een verbinding tussen het Luxemburg- en het Zuidstation en voor een nieuw justitiepaleis. Een jaar later begint hij met de aanlegplannen van de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwwijk.

In 1875 publiceert *L'Emulation* een afbeelding met de opstand van een door hem ontworpen herenhuis in de Hertogstraat (afgebroken). Wat verderop, in de Koningsstraat, bouwt Mennessier verschillende huizen : nrs 17 en 19 (1876) en nrs 25 en 27; bovendien verbouwt hij er de gevels van nrs 9-13 in 1875. Naast een aanzienlijk aantal huizen in de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwwijk, tekent hij ook een geheel van eclectische huizen met reminiscenties aan de Vlaamse Renaissance, op de hoek van de Hooikaai en de Van Gaverstraat en in de Van Gaverstraat zelf (nrs 16, 22 tot 28), alsook twee andere hoekpanden in deze straat en in de Koopliedenstraat (nrs 30-32 en 34-36).

De Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwwijk vanuit de lucht, omstreeks 1850. Uit de *Voyage aérien dans les Pays-Bas*, lithografie van Canelle naar Noury.

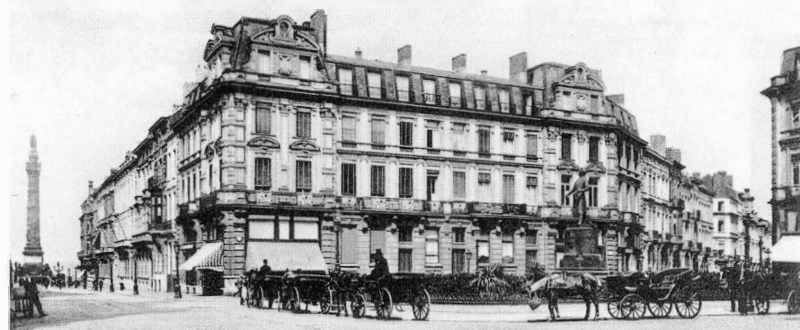
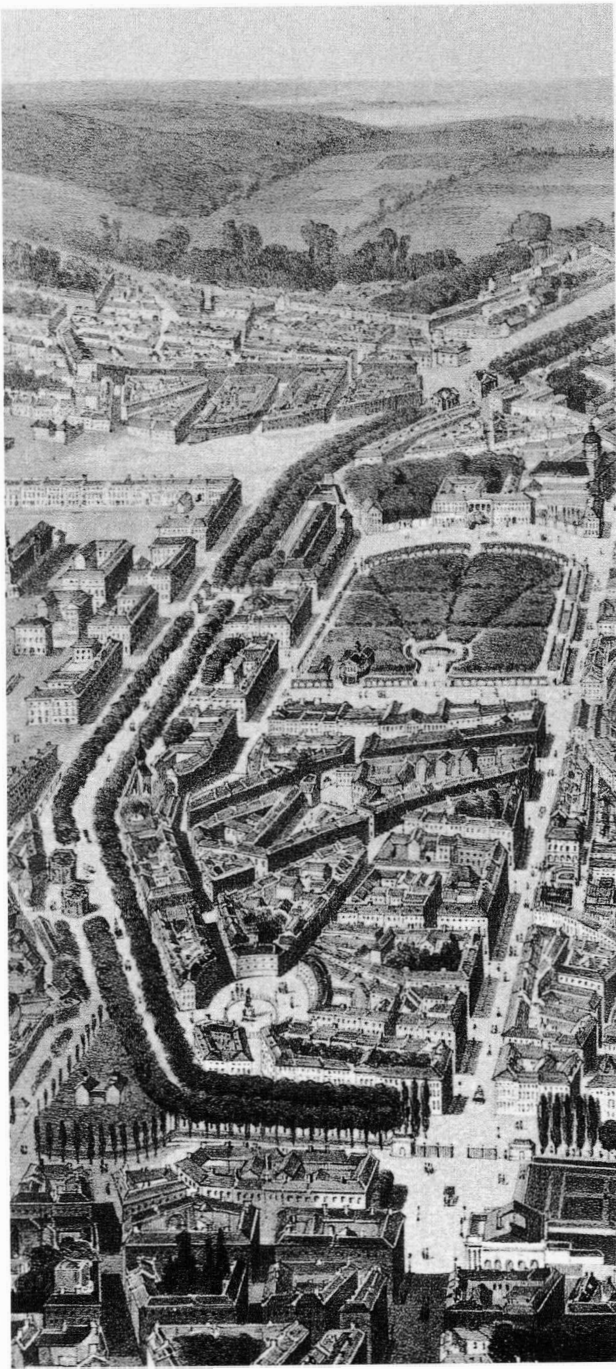
van Antoine Mennessier en Georges Aigoïn. In plaats van het dambordmodel gaven deze laatste echter de voorkeur aan een subtiele combinatie van diagonale tracés dwars door de hele wijk en straten naast of haaks op de aangrenzende assen, rondom een centraal plein. Dit doordachte tracé was evenwel op de eerste plaats bedoeld om zoveel mogelijk percelen te creëren. Het maakte een optimaal gebruik van de gronden mogelijk en dus een veel grotere inbreng van privémaatschappijen in vergelijking met die van de overheid, wat overeenstemde met de liberale opvattingen van Anspach. Aldus stichtte de *Compagnie immobilière de Belgique* in 1874 de *Société anonyme du Quartier Notre-Dames-aux-Neiges*, naar het voorbeeld van andere soortgelijke organismen die vanaf 1838 opgericht waren voor de aanleg van de Leopoldwijk, de Sint-Hubertusgalerijen of, recenter, de –pas voltooide– centrale lanen. In naam van de stedelijke overheid begon de maatschappij meteen met onteigenen. De afbraak gebeurde in verschillende fasen, waarbij sommige inwoners voorlopig werden ondergebracht in huizen die nog op afbraak wachtten. In 1877 waren de grondwerken en wegeaanleg achter de rug en verschenen stilaan de eerste nieuwe woningen. De reepvormige percelen, die vanaf 1876 te koop werden gesteld, waren bestemd voor eengezinswoningen met gevelbreedtes tussen 5 en 7 meter. Ze werden per eenheid aan particulieren aangeboden, die er soms meerdere kochten om er grotere constructies op te trekken. Anderen waagden zich aan de bouw van verschillende huizen om ze nadien te kunnen verhuren, naast de bouwaannemers en projectontwikkelaars, die percelen in grotere getale opkochten en er rijen huizen lieten optrekken. Ook vandaag nog getuigt de gelijkenis tussen de aanpalende woningen van het speculatieve karakter dat aan de oorsprong van de wijk ligt, zonder daarbij afbreuk te doen aan de variëteit van de architectuur. Vanaf 1879 gingen de zaken bergaf en was de anonieme vennootschap gedwongen zelf huurpanden te bouwen. In 1885 moest ze echter de boeken neerleggen. De Stad Brussel kocht de aandelen op, waardoor de operatie kon worden voortgezet. Begin 1890 was alles voltooid.

Verkavelingsplan van de te koop aangeboden gronden.
Société anonyme du Quartier Notre-Dame-aux-Neiges, 1876.

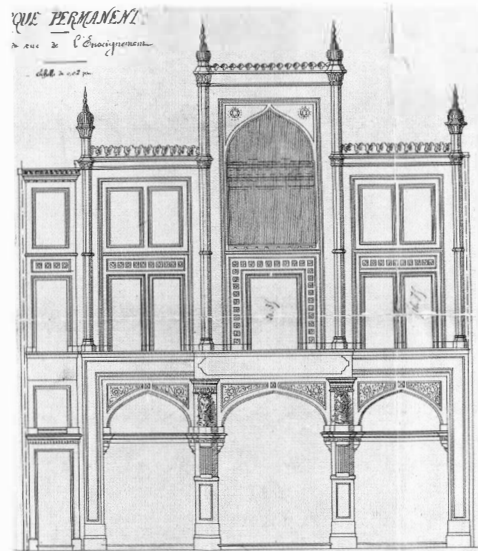

Het uiteindelijke, stilistisch erg gediversifieerde straatbeeld is het werk van een dertigtal architecten. Na de uniformiteit en soberheid van het neoclassicisme, die in de eerste helft van de 19de eeuw vanaf het Franse Keizerrijk en het Hollands Regime hun stempel op de burgerlijke bouwkunst hadden gedrukt, volgde de diversiteit van het eclectisme. Het burgerlijk individualisme uitte zich in een overvloed aan ornamentele details tot op de gevels van woningen toe, zonder daarbij af te wijken van de stedenbouwkundige principes van het begin van de eeuw. De wijk telt enkele van de meest versierde en pittoreske burger- en herenhuizen van de hoofdstad. Desondanks bezitten de straten een opmerkelijke eenheid en, niettegenstaande sommige recente ingrepen, vertonen ze nog een typische stedelijke ordening waarin eenheid en individualisme kundig met elkaar worden gecombineerd. Dat is bijvoorbeeld bijzonder goed zichtbaar op het Vrijheidsplein, het centrale punt in Mennessiers stedenbouwkundig ontwerp. Het plein ligt aan de noordkant van de Congresstraat en kijkt, net zoals een theaterscène met de stad als decor, op vier ruime straten uit die onmiddellijk als één ruimte worden gelezen. Hun namen

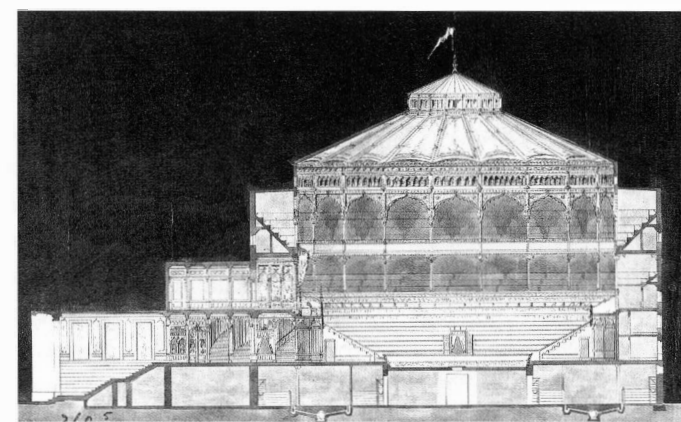
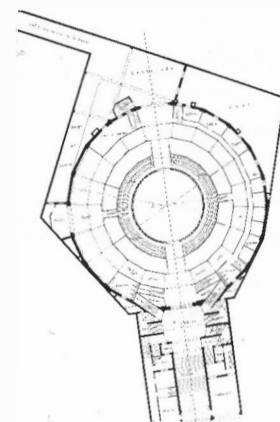
Het Vrijheidsplein met bebouwing uit 1876-1877 volgens plannen van architect Wynand Janssens. Een van Brussels fraaiste gehelen, omgeven door nog vrij homogene straten.

Gevel van het Koninklijk Circus, Onderrichtsstraat. Net zoals in het Eden Theater in de IJzerenkruisstraat is de architectuur van oosterse inspiratie.

verwijzen naar de grondwettelijke vrijheden, die verpersoonlijkt worden door de beelden rond de Congreszuil iets verderop. Het geheel vormt een doorlopend panoramisch landschap dat aan welke zijde ook een verbluffend uitzicht biedt op de rijen huizen met hun afwisselende gevels. Het benadert bijna op perfecte wijze het beeld van de ideale stad zoals de 19de-eeuwse architecten en stedenbouwkundigen dat voor ogen hadden toen ze bezig waren met de heropbouw van bouwvallige wijken. Meer nog dan in de gelijktijdig aangelegde centrale lanen, drukt het geheel op coherente en bijna expliciete wijze de ideale voorstelling uit van de waardeverhouding tussen burgerij en overheid binnen de stedelijke en burgermaatschappelijke context van het toenmalige België.

De openbare voorzieningen waarmee de wijk was uitgerust, riepen een beeld op van een schitterend, mondain burgerleven dat zich ongetwijfeld inspireerde op het Parijse leven tijdens het Tweede Keizerrijk, een leven dat zich afspeelde in publieke baden, spektakelzalen en winkelstraten en op zijn beurt deel uitmaakte van de 19de-eeuwse beeldvorming, maar in werkelijkheid veel minder rooskleurig was dan gehoopt.

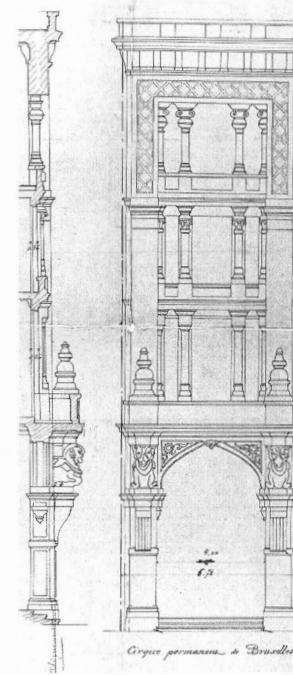

Plattegrond en dwarsdoorsnede van het Koninklijk Circus, opgetrokken in 1877.

HET VOORMALIG KONINKLIJK CIRCUS

Om uit alle beschikbare gronden munt te slaan, stelde de *Société Anonyme du Quartier Notre-Dame-aux-Neiges* ook de binnenkant van de grootste woonblokken te koop, waar openbare activiteiten konden worden ontwikkeld die de nieuwe wijk leven moesten inblazen. Zo kochten twee aannemers, specialisten in Franse spektakelzalen, de gronden tussen de Drukpersstraat, IJzerenkruisstraat en de Onderrichtsstraat en lieten er het Koninklijk Circus optrekken volgens de plannen van architect Wilhelm Khunen, met hoofdingang in de Onderrichtsstraat. Het gebouw had de vorm van een regelmatige veelhoek, met een doorsnede van zeventig meter en twintig zuilen die het gebinte onder het vals plafond met kasjmieren drapering schraagden. Deze Indisch geïnspireerde stijl, die hernomen werd voor de gevel, verleende de feestelijk architectuur van het in 1878 ingewijde Circus een exotische allure. Het circus was echter nooit echt winstgevend en zeven jaar later zag de Stad zich dan ook verplicht het aan te kopen. Het gebouw bleef evenwel dienst doen en er werd menig spektakel in opgevoerd, zelfs concerten van Eugène Ysaÿe, die er het Brussels publiek liet kennis maken met de muziek van César Franck. In 1953 reconstrueerde Charles Van Nueten het pand volgens hetzelfde plan als dat van het oude gebouw, dat niet meer voldeed aan de veiligheidsnormen.

Tweede gevel van het Koninklijk Circus, Drukpersstraat.

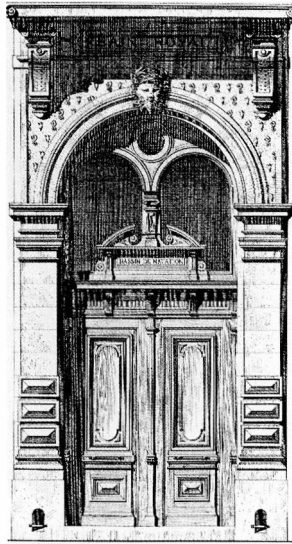

DE PARLEMENTSGALERIJ

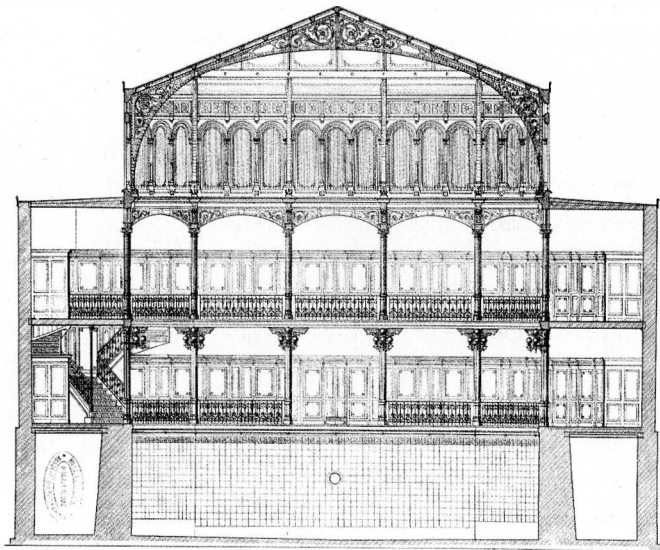
Net ernaast, achteraan de percelen van de Tribunestraat en tussen de Onderrichtsstraat en de IJzerenkruisstraat, werd in 1880 de Parlements galerij opgetrokken, een overdekte door- gang met winkels en een tweede ingang via het Koninklijk Circus. De ontwerper, ingenieur Emilien Thomas, verbond twee rechte gangen onder glazen dak met een centrale, over- koepelende rotonde. Het niveauverschil van drie meter vijftig loste hij op door middel van negenveertig treden verdeeld over zeven bordessen. Zijn classicistische stijl deed denken aan die van Cluysenaars Bortier- en Sint-Hubertusgalerij. De passage had niet het verhoopte succes en het Koninklijk Circus zou uiteindelijk de leeggebleven winkels gebruiken als opslag- plaats voor accessoires en de verdiepingen als bergruimte. In 1960, kort na de reconstructie van het Koninklijk Circus, werd ook de galerij heropgebouwd.

DE KONINKLIJKE BADEN

Ook het aanpalende bouwblok, tussen de Onderrichtsstraat, Staatsbladsstraat, Koningsstraat en Congresstraat, was vol- doende groot om het centrale gedeelte ervan te benutten.

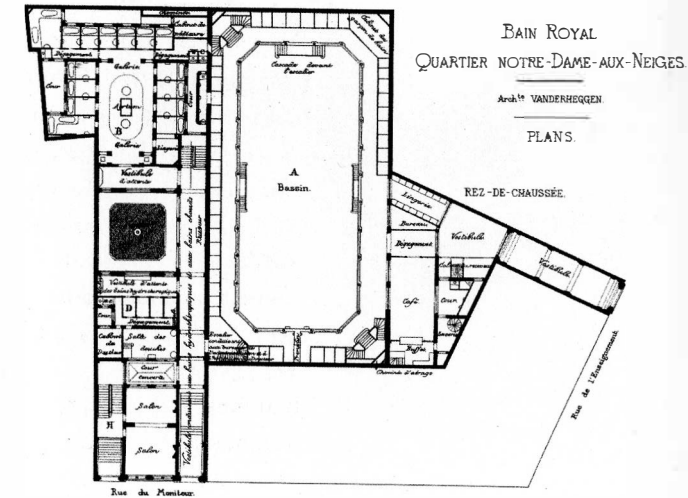

Gevel van de Koninklijke Baden, Onderrichtsstraat, architect Vanderheggen (*L'Emulation*, 1879).

Doorsnede van de Koninklijke Baden, waarop het metalen gebinte zichtbaar is.

In 1878 bouwde architect Adolphe Vanderheggen er de Koninklijke Baden voor het genoegen van de inwoners van de nieuwe wijk en haar omgeving. Tot 1866, toen het gebouw aan de Stad moest worden verkocht, waren de Baden een luxueus oord dat 's winters als theater en 's zomers als zwembad dienst deed en vervolgens doorlopend als openbare baden van bescheidener allures werd gebruikt. Het metalen gebinte dat het glazen dak moest schragen, was voorzien van een renaissancestisch, exotisch decor. De Baden moesten uiteindelijk plaats ruimen voor een schoolgebouw en het enige wat ervan rest, zijn de met beelden bekroonde toegangspoort aan de Onderrichts- straat en enkele ondergrondse structuren.

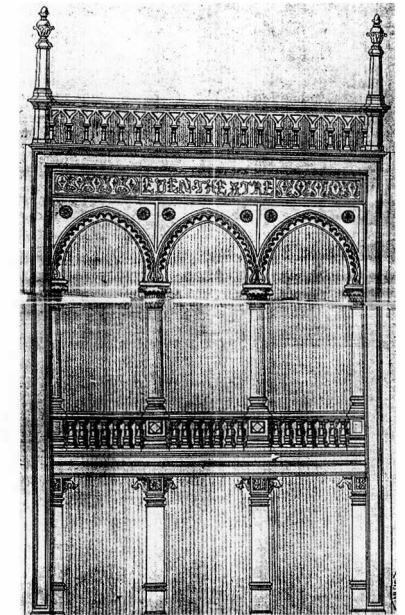

Plattegrond van de begane grond van de Koninklijke Baden met dubbele ingang, in de Onderrichtsstraat en de Staatsbladsstraat.

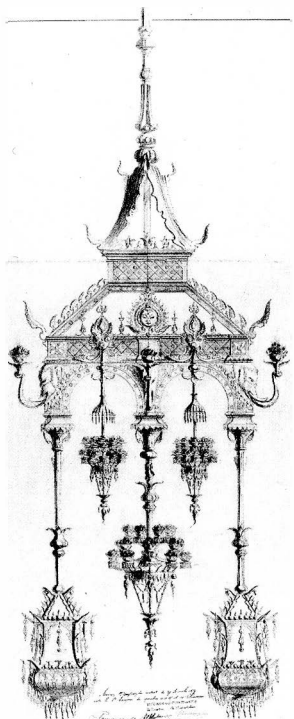
Gevel van het Eden Theater.

HET EDEN THEATER

Centraal in het bouwblok tussen de IJzerenkruisstraat, Parlementsstraat, Leuvenseweg en Drukkersstraat werd in 1880 ten slotte het Eden Theater ingewijd, een ontwerp van architect Wilhelm Khunen en de talentrijke Alban Chambon voor de interieurdecoratie (die ook onder meer het hotel Métropole inrichtte). Het beto- vende oosters decor overtrof dat van andere feestruimten in luxe. Beglasde wintertuinen omgeven door kunst- grotten en opgeluisterd met fonteinen en palmbomen omringden het toneel en de roze en goudkleurige zaal in hindoeïstijl. De directeur, het voormalig hoofd van de *Folies Bergères*, probeerde hiermee een soort Parijs spektakel in de Belgische hoofdstad te introduceren dat de oude reputatie van de Onze-Lieve-Vrouw-ter- Sneeuwwijk alle eer aandeed, al was dit soms niet naar de zin van de burgerij. Het Eden Theater bleef evenwel

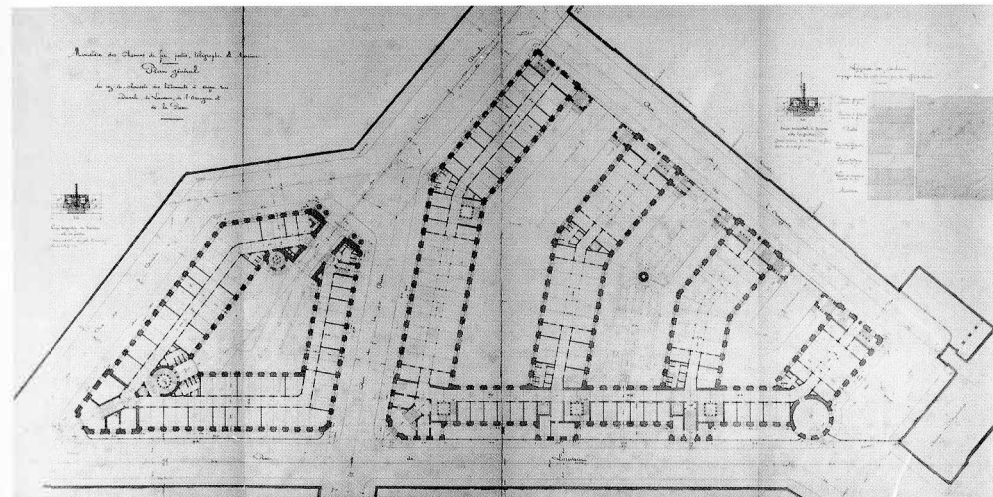
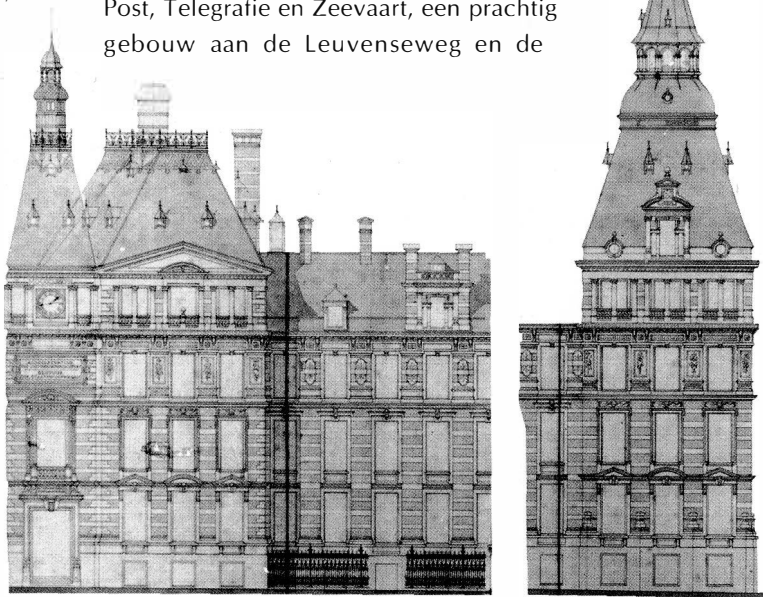
Verlichting van oosterse inspiratie, in 1879 speciaal ontworpen voor het Eden Theater.

zo'n tien jaar bestaan en met succes, ondanks het steeds wisselende beheer dat soms even onorthodox en lichtzinnig was als de spektakels die erin plaats vonden. Maar de Stad Brussel weigerde nieuwe exploitatievergunningen af te leveren onder voorwendsel dat het theater een slechte naam had en liet het, fait unique in de geschiedenis van de spektakelzalen, in 1890 afbreken om een dergelijk zedelijk verval in de toekomst te vermijden.

HET MINISTERIE VAN SPOORWEGEN, POST, TELEGRAFIE EN ZEEVAART

De Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwwijk lag dicht bij het Parlement en de Senaat. Architect P. Govaerts voltooide in 1876-1880 de gebouwen aan de Leuvenseweg en op de hoeken van de Leuvenseweg en de Parlementsstraat, die moesten aansluiten op de 18de-eeuwse constructies aan het Park. Hendrik Beyaert herbouwde de zaal van de Kamer van Volksvertegenwoordigers en de kantoren na de brand van 1883.

Tussen 1883 en 1889 ontwierp Beyaert bovendien het Ministerie van Spoorwegen, Post, Telegrafie en Zeevaart, een prachtig gebouw aan de Leuvenseweg en de

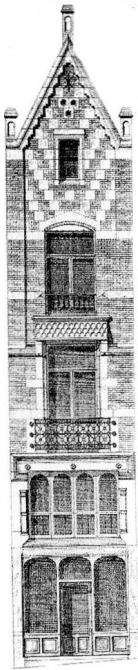

Drukpersstraat in eclectische stijl, waar Franse en Vlaamse classicistische invloeden elkaar op schitterende wijze vinden in een compositie vol gelukkige invallen en sierlijke, pittoreske details. Dit elegant gebouw, één van Beyaerts laatste ontwerpen, vormde het sluitstuk van de architectuur rond de nieuwe Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwwijk. Rond 1900 was de wijk zo goed als voltooid en bruide ze van leven, zoals ook blijkt uit oude prentbriefkaarten. Met haar brede straten vol voetgangers en een enkel paardenrijtuig vormde ze het decor van een geciviliseerd en burgerlijk stadsleven dat bijna uit ons collectief geheugen verdwenen is. De inwoners, in hoofdzaak afkomstig uit de kleine burgerij, gaven haar een eigen karakter dat haar onderscheidde van de andere stadswijken.

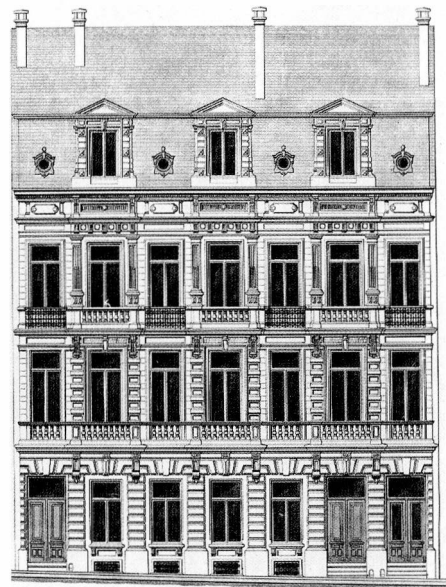
Plattegrond en opstanden van het Ministerie van Spoorwegen, Post, Telegrafie en Zeevaart van architect Hendrik Beyaert.

HET AANDEEL VAN DE 20STE EEUW

Nochtans was het ontstaan van de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwwijk niet helemaal vlekkeloos verlopen. Sommige historici hadden geen goed woord over voor deze speculatieve vastgoedoperatie die op een financiële mislukking was uitgelopen en slechts voltooid kon worden toen de stad aandelen kocht (en ook vandaag nog eigenaar is van 218 panden). Ook wezen ze op de sociale gevolgen die de onteigening had

Omwentelingsstraat nr. 20, tekening uit *L'Emulation* door Edmond De Vigne.

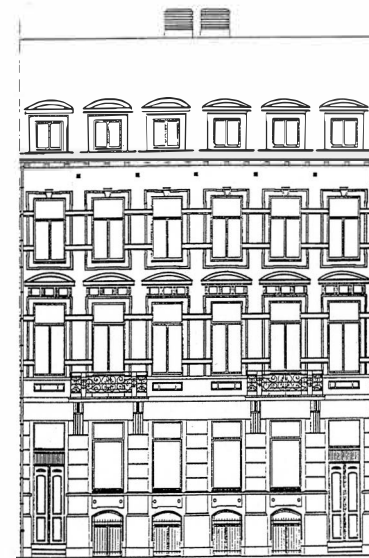

Congressstraat nrs 5-7, tekening van de gevel door Capronnier.

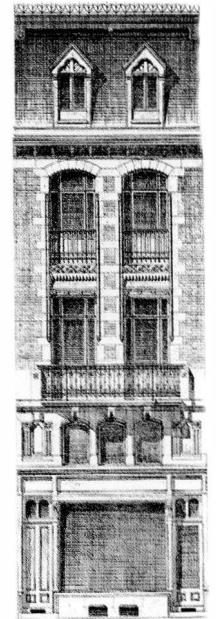
teweegebracht. Ongeveer 10.000 personen werden uit hun huizen gezet en moesten een nieuw onderkomen zien te vinden, terwijl het aantal geschikte woningen afnam door gelijkaardige, recente operaties elders in de stad. Naast de uiterst dichte perceelverdeling die het tracé van de nieuwe straten mogelijk had gemaakt, werden ook de binnenkanten van bouwblokken volledig benut. Volgens de meest scherpzinnige historici vormde de perceelverdeling overigens één van de fundamentele gebreken van de wijk. De Parijse modellen van Haussmann waren hier teruggebracht tot Brusselse proporties en dus veel te kleine huizenblokken. De visuele leesbaarheid van de wijk als een soort stedelijk model mocht dan wel zijn toegenomen, de functionele problemen waren daarom niet minder evident. Het aantal hoekhuizen, achteraan onvoldoende verlicht en ingesloten, was veel te groot in vergelijking met de gebouwen die op een perceel met een normale diepte opgetrokken waren. Uitgezonderd enkele hoekpanden die als appartement zijn opgevat, hield men vooral vast aan de traditionele reepbebouwing, met een gevelbreedte die vaak niet meer dan vijf meter bedroeg, zodat de percelen meer konden opbrengen. De meeste huizen zijn dan ook smal en hoog, dikwijls hebben ze geen tuin en zelfs geen uitzicht op de binnenkant van het woonblok.

Deze ongemakken begonnen op den duur voelbaar te worden en weerhielden de burgerbevolking ervan er zich in grote getale en voor lange tijd te komen vestigen. Zolang de straten voldoende breed en verlucht waren, ging het stedelijk leven er zijn gewone gang en trok de wijk vooral bedienenden aan, die zich in de nabijheid van de grote instellingen, ministeries of de zetels van de belangrijkste verzekeringsmaatschappijen en firma's van het land wilden vestigen. Maar door het aangroeiend autoverkeer nam ook het lawaai in de straten toe en het leven in de huizen zonder

tuin of binnenplaats werd ondraaglijk. Na de Tweede Wereldoorlog steeg de druk van de tertiaire sector bovendien terwijl de middenklasse zich aangetrokken voelde door een nieuwe, minder stedelijke manier van wonen in de buitenwijken; de ontwikkeling van de wijk was dan ook niet meer te stuiten. In 1931 kondigde de gedaanteverwisseling zich al aan door de bouw van een kantoorgebouw van Alfred Courtens, nadien volgde de constructie van het Bestuur der Postchecks (1939-1949), dat zich over het bouwblok tussen de IJzerenkruisstraat en de Leuvenseweg uitstrekt. Charles Van Nuetens reconstructie van een hoog, achteruitwijkend pand en van de Parlements galerij in 1960, kort na de creatie van het nieuw Koninklijk Circus, kan gezien worden als een poging tot heropleving van de wijk en een antwoord op de ongemakken die de perceelverdeling met zich meebracht. Maar de bouw van het Nationaal Instituut voor de Statistiek op de plaats van het voormalig Eden Theater en de uitbreidingen en constructie van drukkersateliers van het Belgisch Staatsblad in de jaren 1960 duwden de wijk resoluut de tertiaire richting in. De doorlopende rij kantoren die zich in de loop van de jaren 1970-1980 tussen de ringlanen en de Noordstraat of Hertogsstraat en zelfs onlangs nog op het Surlet de Chokierplein genesteld heeft, heeft de huisvesting in dit deel van de hoofdstad wederom een flinke knauw gegeven.

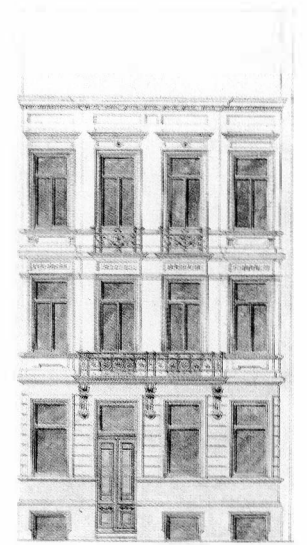

Verenigingstraat nrs 18-20, gekoppelde woningen.

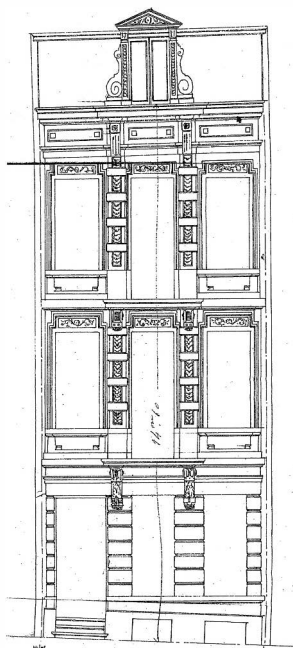

Onderrichtsstraat nr. 11, tekening uit *L'Emulation* door Edmond De Vigne.

Omwentelingsstraat nr. 7, gevel van het eigendom Everts door ingenieur-architect Alphonse Dumont, 1880.

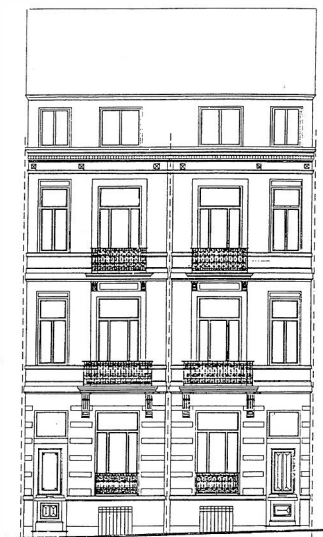
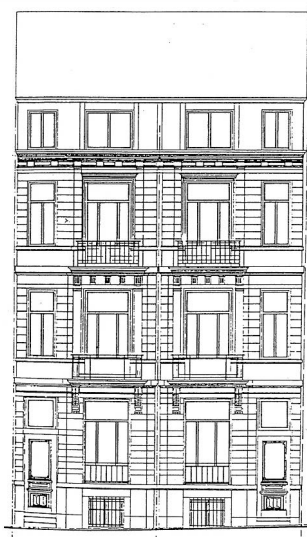

Tekening van een huis in de Noordstraat door architect Trappeniers, 1877.

Verenigingsstraat nrs 40-42, gekoppelde woningen.

Omwentelingsstraat 6-8 (afgebroken).

EEN STEDENBOUWKUNDIG GEHEEL DAT BEWAARD MOET BLIJVEN

Heden vormt de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwwijk, ondanks haar oorspronkelijke gebreken, nog steeds een opmerkelijk stedenbouwkundig geheel dat dient bewaard en gekoesterd te worden. Haar ligging nabij het stadscentrum met zijn voorzieningen, haar bijzonder stedelijke sfeer en haar kwaliteiten als architecturaal decor op een moment dat de architectuur geen zichtbare eenheid meer lijkt te vertonen, zijn onmiskenbare troeven die van de wijk in de toekomst één van de meest geliefde woonplaatsen van de Brusselse Vijfhoek maken, naast de Zavel of het Begijnhof. Zoveel is duidelijk dat men de resterende traditionele Brusselse huizen als stedelijke woning en verfraaiing wil blijven gebruiken, ongetwijfeld de beste garantie voor het behoud van haar patrimonium en allure van eertijds. Maar de wil alleen volstaat niet, de openbare ruimten moeten op een andere manier beheerd worden zodat de straten opnieuw van de voetgangers worden en hun rust terugvinden. Hierdoor kunnen ze een nieuwe bevolking aantrekken die bekommerd is om de architecturale omgeving maar ook op zoek naar een comfortabel leefkader dat vergelijkbaar met dat van de buitenwijken is. Slechts onder deze voorwaarden kan

de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwwijk terug haar plaats tussen de woonwijken van de Vijfhoek innemen. En misschien vinden de straten daarmee ook hun gastvrij karakter van rond 1900 terug, zoals de prentbriefkaarten van kort na haar voltooiing suggereren.

EEN WANDELING

DOOR DE STRATEN VAN DE ONZE-LIEVE-VROUW-TER-SNEEUWWIJK

Een wandeling van ongeveer een uur door de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwwijk laat ons toe de voornaamste gebouwen en opmerkelijke gehelen te bezichtigen. Het voorgestelde parcours begint aan de Koningstraat, op de hoek van de Onderrichtsstraat en de IJzerenkruisstraat met de Leuvenseweg.

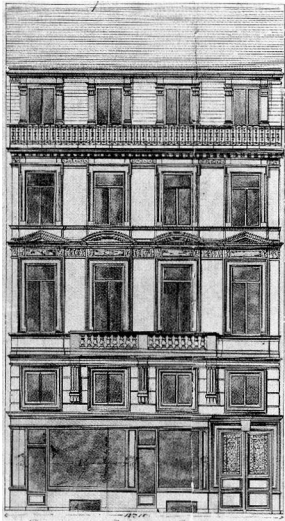
De drie neoclassicistische en eclectische hoekpanden, waarvan brasserie *La Rotonde* de meest exuberante is, vormen één geheel dat de toegang tot de nieuwe wijk moest aangeven. Ze zijn van de hand van architect Antoine Messier, die ook de plannen voor de wijk tekende. Door het decoratief exuberante karakter en de uitdeinende balkons met bewerkte gietijzeren balustrades van het hoekgebouw tussen de IJzerenkruisstraat en Onderrichtsstraat lost het tectonische volledig op in de overvloedige pittoreske details. De twee andere gebouwen zijn soberder en sluiten stilistisch meer

Hoekpand onder fronton in de Onderrichtsstraat en Koningstraat.

Op de hoek van de IJzerenkruisstraat en Onderrichtsstraat staat het pand dat brasserie *La Rotonde* huisvest. Het ontwerp is van Messier, die ook het algemeen plan van de wijk tekende en heel wat andere huizen uit deze buurt, zij het niet zo decoratief als dit hoekpand, dat de toegang tot de wijk vormt.

Onderrichtsstraat nrs 52-54.

aan op de architectuur van de Koningstraat. Ze onderscheiden zich door de versierde bow-window en middentravee en door het zijfronton.

We slaan links af, de **Onderrichtsstraat** in. Aan onze linkerkant zien we twee gekoppelde huizen (nrs 18-20) die eveneens ontworpen werden door Mennessier. Opmerkelijk zijn hun versierde balkons die op een brede console rusten en op de tweede verdieping een weinig gebruikelijke halfronde vorm aannemen. Rechts staan drie huizen van Edmond De Vigne (nrs 11, 13 en 15) die volgens eenzelfde schema opgetrokken zijn maar stilistisch variëren. De eclectische, veeleer classicistische en pittoresk gotische stijl zijn hier zodanig bewerkt dat ze nagenoeg ondefinieerbaar worden. Kijk vooral naar de bewerkte consoles die de vorm van grijnslachende hoofden aannemen. Links passeren we vervolgens een reeks woningen en herenhuizen van Mennessier (nrs 44 tot 50), gevolgd door een huis met brede voorgevel dat nauwer aansluit bij de neo-classicistische stijl (nr. 52-54). Vergelijken we nu deze stijl met die van de naburige, stilistisch vrij heterogene woningen,

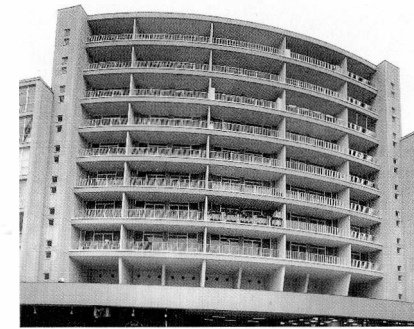
Onderrichtsstraat
De huizen nrs 11-13-15 werden opgetrokken in 1876-1877 door Ed. De Vigne volgens eenzelfde plan maar met een verschillende stilistische uitwerking.

Nrs 35-37,
neoclassicistisch gebouw.

Nr. 92, smal neogotisch huis.

De gevel en ingang van het Koninklijk Circus, heropgebouwd door Charles Van Nueten. Ook de Parlements galerij werd gereconstrueerd; erboven werd een appartementsgebouw opgetrokken.

dan zien we dat deze afwijken van de classicistische regels en het accent leggen op pijlers, consoles en muurvlakken door het gebruik van ornamenten, bossages of cassettenverdeling, met veel oog voor details en complex lijstwerk. Hetzelfde overladen karakter vinden we terug in een gebouw van Wynand Janssens (nr. 35-37) met oorspronkelijke winkelpui. De afwisselende hoogten van de gevelelementen en de horizontaliserende balkons creëren een vibrerend optisch effect dat typisch is voor de Brusselse architectuur uit het einde van de 19de eeuw. De afwisseling misnoegt niet, integendeel ze bouwt mee aan een algemene eenheid.

We lopen verder door de Onderrichtsstraat, die gedomineerd wordt door dergelijke eclectische architectuur van classicistische inspiratie. Op de hoek met de **Tribunestraat** staat, enigszins terugwijkend, een appartementsgebouw van architect Charles Van Nueten op de plaats van de voormalige Parlements galerij. Het gebouw breekt met de afmetingen van de andere huizen maar is toch vrij goed geïntegreerd in de wijk. Aan de andere kant van de straat bevindt zich een smalle, pittoreske neogotische woning (nr. 92) die gebruik maakt van de enge perceelverdeling om haar nadrukkelijk verticaliserend karakter te beklemtonen. Ook dit pand is van de hand van Mennessier. Onmiddellijk hiernaast, ter hoogte van nr. 94, zien we de voormalige ingang van de – heden verdwenen – Koninklijke Baden van Adolphe Vanderheggen. Een saterkop siert de sleutel van de bogenrij. Verderop staat het volledig heropgebouwde Koninklijke Circus, eveneens van Van

Onderrichtsstraat nr. 91.
Fraai pand met rationalistische inslag uit de art-nouveauperiode.

Congresstraat nr. 33, hotel de Knuyt de Vosmaer in neorenaissancestijl door architect Joseph Naert, 1878-1879.

Nueten, dat in 1953 de plaats van het oude gebouw innam. Hoofdmotief van de sobere modernistische gevel vormt de uitwaaiende vorm van de luifel. Iets verderop, aan dezelfde kant, zien we een gebouw van rationalistische allure uit de art-nouveauperiode, het hotel Empain (nr. 91) dat, net zoals het hotel de Knuyt de Vosmaer waarmee het vandaag verbonden is, van de hand van Joseph Naert is. Opvallend zijn de balkonconsoles en het bijzonder expressief smeedijzeren ankerwerk, dat doet denken aan de stijl van Beyaert en Hankar op de Kleine Zavel. Opmerkelijker is echter de nieuwe typologie, die breekt met de neoclassicistische schema's en historische modellen herdenkt om de traveeën een nieuw

ritme en breedte te geven. Erg interessant is de laatste verdieping, die de vorm van een bekronende loggia aanneemt.

We komen uit op het **Vrijheidsplein** waar we volledig rondwandelen. We slaan daarvoor rechts af, steken de Drukpersstraat over en daarna de Congresstraat. Dit geeft ons niet alleen de gelegenheid de Frans-classicistische, smaakvol versierde gebouwen van Wynand Janssens vanuit verschillende ooghoe-

ken te bekijken maar ook de verrassende perspectieven vanuit de stervormig aangelegde straten. De hoekpaviljoenen van het plein worden geaccentueerd door monumentale pilasters waaronder dubbele consoles de balkons schragen en door een mansardedak met gekoppelde dakvensters en een bekronend gebogen fronton, doorbroken door een oculus. De balkons zijn versierd met vlindermotieven en de frontons boven de vensters van de eerste verdieping met hoofden. De lateien boven de muuropeningen van de laatste bouwlaag zijn dan weer voorzien van palmetten en de bekronende frontons dragen voorstellingen van kinderen en katachtigen in nissen. In het midden van het plein staat het beeld van minister Charles Rogier, één van de hoofdfiguren uit de Revolutie van 1830, door beeldhouwer Guillaume De Groot. Trots kijkt hij op het plein neer vanop zijn sokkel met bas-reliëfs van de Belgische leeuw, palmtakken en kronen. Van hieruit kunnen we in alle rust hotel de Knuyt de Vosmaer gadeslaan, dat architect Joseph Naert in 1878-1879 bouwde in de Congresstraat nr. 33. Van op een bepaalde afstand is de architectuur immers beter genietbaar dan aan de voet van het gebouw, waar alles veel te overladen lijkt. Naert inspireerde zich voor zijn ontwerp op de architectuur van de Franse Renaissance maar zette ongegeneerd alle ornamentale details extra in de verf door de sleutels

WYNAND JANSSENS (Brussel 1835 - ?)

Janssens wordt op slag bekend met zijn ontwerpen voor openbare baden in de Huidevetterstraat (1852) en de Borgwal (1878). Ook schrijft hij een werk over de technische problemen die dergelijke sanitaire instellingen met zich meebrengen. In 1862 maakt hij tal van ontwerpen voor de beurs van Brussel en het theater van de Sint-Hubertusgalerijen. Een jaar later wordt hij belast met de voltooiing van de door Poelaert begonnen Sint-Katelijnekerk. Janssens geeft blijk van een eclectische smaak en in zijn architectuur komen dan ook alle stijlen aan bod, zoals de neo-Italiaanse-Renaissance in een herenhuis aan de Louizalaan 61, de neogotiek in een herenhuis in Luik en de neo-Vlaamse-Renaissance in de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwwijk.

De bouw van het Zuidpaleis zorgt voor zijn echte doorbraak: in 1874 tekent hij de eerste ontwerpen, tussen 1875 en 1880 krijgt het gebouw gestalte. Voorts ontwerpt hij de twee symmetrische constructies op de hoeken van de Congresstraat en de Koningsstraat (1878), de toegang tot de nieuwe Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwwijk. Ook bouwt hij de panden aan het Vrijheidsplein in een geraffineerde classico-eclectische stijl met verfijnd beeldhouwwerk.

Rechts:

Twee gekoppelde woningen op de hoek van de Koningsstraat en de Congressstraat in een bijzonder eclectische stijl, naar het evenbeeld van de panden aan het Vrijheidsplein. De huizen bepalen het perspectief van de Congressstraat. Architect Wynand Janssens bouwde ze in 1878.

CONGRESSTRAAT

Nr. 18, neoclassicistisch pand.

Onder:

Nr. 11, neoclassicistisch herenhuis door Alphonse Dumont, 1880.

Nrs 5-7. Gekoppelde woningen in neorenaissancestijl door architect Albert Capronnier, 1878, verbouwd in 1919 door F. Symons.

met blazoenen te bekleden, de consoles met fraaie vrouwenhoofden en de pilasters met bossage. Het herenhuis is één van de meest opmerkelijke voorbeelden in Brussel van dit soort extreem geornamenteerde architectuur uit het einde van de 19de eeuw en doet denken aan de opera's van toen die, na lange tijd verwaarloosd te zijn geweest, opnieuw in de gunst komen te staan.

We steken de **Congresstraat** terug over en lopen in de richting van de Congresszuil, die precies in de as van de straat ligt. Intussen komen we langs enkele fraaie gebouwen: nr. 20, aan de overzijde van de straat, is een huis in neo-Vlaamse-Renaissancestijl van Emile Janlet met sgraffitodecoratie en een elegante bovenste verdieping. Nr. 18 is opgetrokken in een neoclassicistische stijl met verheven architecturale decoratie, in tegenstelling tot nr. 16, een ruim, sober pand dat de neoclassicistische smaak uit het begin van de 19de eeuw nog verdraagt. Ook nr. 14 heeft een vrij brede gevel, die opvalt door zijn fraaie toegangsportiek en frontons met griffioenen en griffioenkoppen op de tweede verdieping. De verschillende vormen van het neoclassicisme staan hier dus zij aan zij, verenigd in eenzelfde straat. We komen nu aan in de Koningsstraat en zien de Congresszuil, met het beeld van Leopold I dat zich scherp aftekent tegen de steeds wisselende hemel. De twee symmetrische gebouwen op de hoek van de Congressstraat en

de Koningsstraat zijn van Wynand Janssens. Ze vertonen sierlijk gebeeldhouwde bas-reliëfs op pilasters, op sleutels van bogen, kapitelen en consolen, waarvan de ornamentale functie op de tectonische primeert. Lopen we nu naar de andere kant van de straat om de classicistische (nrs 9 en 11) gebouwen wat beter te bekijken maar ook enkele voorbeelden van eclectische architectuur, waarbij de monumentale orde op het schema van de Brusselse woning wordt toegepast (nrs 21-23 en 25-27).

We gaan nu naar links en slaan de **Vereenigingstraat** in. We lopen voorbij een kantoorgebouw in art-decostijl van Alfred Courtens (nr. 59) en steken de Voorlopig Bewindstraat over. Wat verderop treffen we drie herenhuisen in neoclassicistische (nr. 32), neogotische (nr. 30) en eclectische (nr. 28) stijl aan die tot de mooiste van de wijk behoren. Alle drie dateren ze van het einde van de eeuw, toen de meest uiteenlopende stijlen naast elkaar werden gebruikt. De architecten zijn respectievelijk Alphonse Dumont, J. Picquet en Wynand Janssens. Nr. 26 is een pand in neo-Vlaamse-Renaissancestijl met zwaar, haast rubeniaans aandoend lijstwerk. Van een heel andere allure is het tegenoverliggende neoclassicistisch huis (nr. 27) met verfijnde sgraffitodecoratie van architect Daniel Francken. De woning vertoont een toen erg in trek zijnde neo-Griekse inslag.

Boven:

VEREENIGINGSTRAAT

Nr. 59, art-decogebouw.

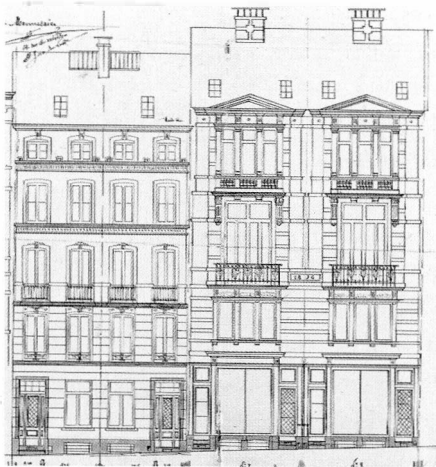
Nr. 34, neoclassicistisch herenhuis door architect Alphonse Dumont, 1881.

Links:

Nr. 27, neoclassicistisch gebouw met sgraffitodecoratie, ontworpen door architect Daniel Francken, 1887.

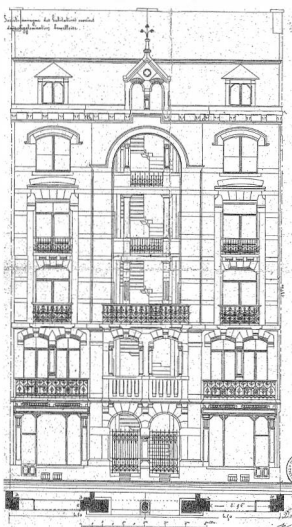
Nr. 26, woning in neo-Vlaamse-Renaissancestijl volgens plannen van architect Alphonse Dumont, 1880.

Nr. 32, een van de weinige neogotische herenhuisen in Brussel, opgetrokken in 1887 door architect Picquet.

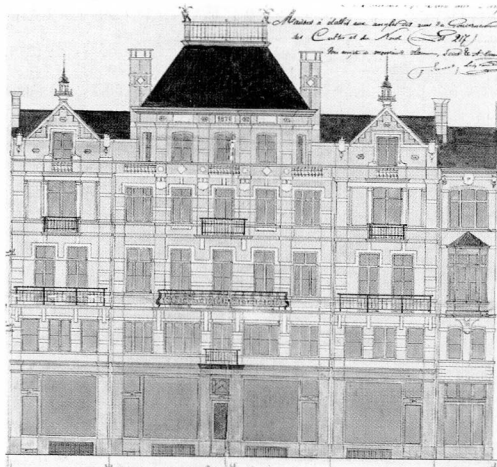

Gevels, Noordstraat, architect Mennessier.

Gevel van het pand op de hoek van de Eredienststraat en de Noordstraat door Mennessier.

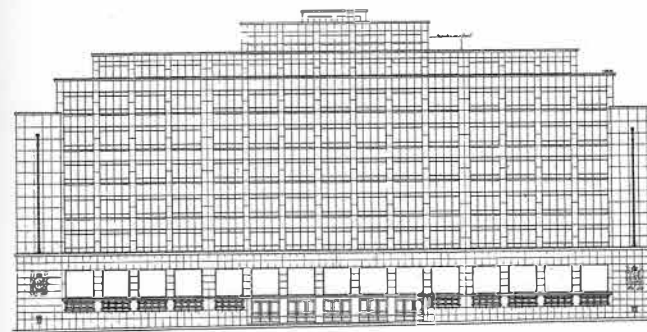
Gevel van een pand dat de *Société des habitations ouvrières* in de Noordstraat wilde oprichten, architect Wynand Janssens, 1875.

We lopen terug in omgekeerde richting om aan de oneven straatkant nog een lange rij huizen met witte gevels van neoclassicistische en eclectische inspiratie te bewonderen. Vervolgens slaan we links af, naar de Omwentelingsstraat. Die leidt ons naar het **Barricadenplein**, een cirkelvormig neoclassicistisch geheel. Naarmate de restauratie ervan vordert, vindt het plein stilaan zijn oorspronkelijke eenheid terug die opeenvolgende ingrepen in gevaar hadden gebracht. Spijtig genoeg kan de omgeving niet meer weggedacht worden. Midden op het plein staat een beeld van Vesalius door beeldhouwer Josef Geefs.

We slaan nu de **Noordstraat** in en lopen die helemaal door tot aan het einde. Onderweg komen we langs enkele smalle woningen met gevels van één travee, in neoclassicistische (nr. 76) of neorenaissancestijl (nrs 72 en 66) van Mennessier, vervolgens rijhuizen en op het kruispunt met de Voorlopig Bewindstraat en Eredienststraat, hoekgebouwen die eveneens door Mennessier werden ontworpen. Ook in de onderling lichtjes afwijkende huizen aan de rechterkant van de Noordstraat (nrs 48 tot 32) herkennen we de hand van deze architect. Bij het oversteken van de straat, zien we het perspectief van de Congressstraat en daarachter dat van het **Surlet de Chokierplein** met zijn erg patriotistisch geïnspireerd beeld *De Brabançonne* van Charles Samuel. Opvallend hier is het hedendaagse kantoorgebouw van het

ministerie van de Franse Gemeenschap met zijn nagenoeg zwarte gevel en centrale ronde hal (nr. 15-17) van architect André Jacqmain. Tussen de **IJzerenkruisstraat** en de Leuvenseweg ligt het gebouw van het Bestuur der Postchecks, opgetrokken door Victor Bourgeois tussen 1939 en 1949 in een intussen classiciserend geworden modernistische stijl. De huizen van de *cité Léopold* in de Noordstraat 3-11 zijn de enige arbeiderswoningen die opgetrokken werden voor de oorspronkelijke inwoners. De meerderheid van de bevolking moest elders in Brussel maar een onderkomen zien te vinden. Dit geheel in mengstijl werd ontworpen door Wynand Janssens. We nemen de **Leuvenseweg** en lopen langs het classicistisch gebouw van het voormalig ministerie van Zeevaart (tegenwoordig in gebruik genomen door het Vlaamse Parlement) en langs het voormalig ministerie van Spoorwegen, een meesterwerk van Hendrik Beyaert in eclectische stijl waarin Vlaamse en Franse architectuurelementen uit de 16de en 17de eeuw op intelligente wijze met elkaar gecombineerd worden (en dat nu als uitbreiding van het Nationaal Parlement dient). We slaan de **Parlementsstraat** in, aan weerszijden bebouwd met constructies in eenzelfde Franse classicistische stijl als die van de tegenoverliggende parlamentsgebouwen. Ze huisvesten het Belgisch Staatsblad en zijn een ontwerp van P. Govaerts. Ter hoogte van nrs 2-4 zien we een opmerkelijk neogotisch huis dat de rooilijn opzettelijk doorbreekt en waartegen een composiet hoekpand met fraai bewaarde winkelpui is gebouwd. In de **Tribunestraat** staan we nog even stil bij het erg pittoreske nr. 9, een ander huis in neogotische stijl. Via de IJzerenkruisstraat bereiken we ten slotte terug ons vertrekpunt.

Parlementsstraat nrs 2-4, met neogotische hoekpartij.

Tribunestraat nr. 9, neogotische woning, architect J. Ramaeckers, 1887.

Gevel van het Bestuur der Postchecks, plan van Victor Bourgeois, 1938.

Surlet de Chokierplein nrs 15-17,
zetel van het Ministerie van de Franse
Gemeenschap door architect
André Jacqmain, interieur en gevel.

De Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuwwijk
omstreeks 1900. Prentbriefkaart.

BEKNOPTE BIBLIOGRAFIE

DE BOUGE, *Itinéraire de Bruxelles et ses faubourgs ou guide des étrangers*, Brussel, 1817.

JANSSENS W., "Bains et lavoirs publics", in *Journal belge de l'architecture*, 1852, 5de jg., pp. 48-50.

HENNE A. en WAUTERS A., *Histoire de la ville de Bruxelles*, Brussel, 1845, heruitg. 1975, 4 bdn.

DES MAREZ G., *Guide illustré de Bruxelles, Monuments civils et religieux*, Brussel, 1918. Bijgewerkt en aangevuld door A. Rousseau, Brussel, 1979.

RENIEU L., *Histoire des théâtres de Bruxelles depuis leur origine jusqu'à ce jour*, Parijs, 1928, 2 bdn.

VANRIE A., *Brussel in oude gravures*, Antwerpen-Brussel, 1978.

Tentoonstellingscatalogus, *Brussel, breken, bouwen. Architectuur en stadsverfraaiing 1780-1914*, Gemeentekrediet van België, 1979.

Tentoonstellingscatalogus, *Poelaert en zijn tijd*, Justitiepaleis, 1980.

LOZE P., o.l.v., *Guide de Bruxelles XIXe et Art Nouveau*, Brussel, 1985, 2de herz. uitg., 1990.

DEMEY T., *Bruxelles, Chronique d'une capitale en chantier*, dl. 1, Brussel, 1990.

Inventaris van het cultuurbezit in België. Stad Brussel. Binnenstad, bd. 1, 3 dl'n, Luik, 1989-1994.

Het monumentale erfgoed van België. Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Sint-Joost-ten-Node, bd. 2, Brussel, 1997.

In dezelfde collectie :

1. HET JUBELPARK, ZIJN GEBOUWEN EN MUSEA (FR - NL - ESP - GB)
2. HET KERKHOF AAN DE DIEWEG (FR - NL)
3. DE GROTE MARKT VAN BRUSSEL (FR - NL - ESP - GB)
4. DE BEGIJNHOFWIJK (FR - NL)
5. DE HEIZEL (FR - NL - ESP - GB)
6. DE LOUIS BERTRANDLAAN EN HET JOSAPHATPARK (FR - NL)
7. DRIE VOORBEEDEN VAN PASSAGES UIT DE 19de EEUW (FR - NL - ESP - GB)
SINT-HUBERTUSGALERIËN - BORTIERGALERIJ - NOORDDOORGANG
8. ANDERLECHT (FR - NL)
DE COLLEGALE - HET BEGIJNHOF - HET ERASMUSHUIS
9. DE ZAVEL DE WIJK EN DE KERK (FR - NL - ESP - GB)
10. DE VIJVERS VAN ELSENE EN OMGEVING (FR - NL)
11. DE SINT-KATELIJNEWIJK EN DE OUDE HAVENDOKKEN (FR - NL)
12. HET LEOPOLDSPARK ARCHITECTUUR EN NATUUR (FR - NL - ESP - GB)
13. DE SQUARESWIJK (FR - NL - ESP - GB)
MARGARETA, AMBIORIX, MARIA-LOUIZA EN GUTENBERG
14. DE ARMAND STEURSSQUARE TE ST-JOOST-TEN-NODE (FR - NL)
15. HET KONINGSPLEIN EN DE WARANDEWIJK (FR - NL - ESP - GB)
16. DE OBSERVATORIUMWIJK IN UKKEL (FR - NL)
17. DE TERVURENLAAN (FR - NL)
18. HET WOLUWEDAL (FR - NL)
19. DE LOUZALAAN (FR - NL)
20. DE CENTRALE LANEN (FR - NL)
21. SINT-GILLIS VAN DE HALLEPOORT TOT DE GEVANGENIS (FR - NL)
22. DE RINGLANEN VAN HET ROGIERPLEIN TOT DE HALLEPOORT (FR - NL)
23. DE SINT-BONIFATIUSWIJK (FR - NL)

Grafische vormgeving: La Page • *Vertaling*: Emmy Toonen
Fotogravure: ROscan • *Druk*: P. François n.v. • *Distributie*: Altera Diffusion

© Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Dienst Monumenten en Landschappen
C.C.N.

Vooruitgangstraat, 80 - 1030 Brussel - Tel: 0800/13680

De collectie "Brussel, Stad van Kunst en Geschiedenis" wordt uitgegeven om het culturele erfgoed van Brussel ruimere bekendheid te geven.

Boeken vol anekdotes, onuitgegeven documenten, oude afbeeldingen, historische overzichten met aandacht voor stedenbouw, architectuur en kunsten... een echte goudmijn voor de lezer en wandelaar die Brussel beter wil leren kennen.

Deze wijk ontstond door de wil van de gemeentelijke overheid om een volkswijk te saneren. In het laatste kwart van de 19de eeuw werd deze wijk volledig heraangelegd. Vandaag is het één der best bewaard gebleven homogene bouwkundige gehelen uit de hele Vijfhoek.

Ik nodig U uit het talent te ontdekken van de architecten die door hun kunst aan deze wijk een eigen sfeer en kwaliteit gegeven hebben.

Charles PICQUÉ

Minister-Voorzitter van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering
bevoegd voor Monumenten en Landschappen